

ğil, hânedanlarının yargı alanındaki geleneksel müttefikî olan Hanefilere ait bir doktrini yerleştirmeye çalışmışlardı. Hanefiler arasında, örneğin Kur'an'ın yaratılmışlığını kabul etmeyen ehl-i hadîse daha yakın bir grubun ortaya çıkmasıyla birlikte tablo karmaşık hâle gelmeye başladı. Bununla beraber, III. (IX.) yüzyıl sonlarına kadar Hanefiler esas itibariyle büyük mücadelenin re'y tarafına yerleştirilirdiler.

Üçüncü olarak, Ahmed b. Hanbel'in en şiddetli eleştirileri Mu'tezile'ye ya da re'y taraftarı Hanefilere değil, ortada yer alan ılımlı-akılcı bir gruba yönelikti. Ehl-i hadîse mensup oldukları iddiasındaki bu grup, ehl-i hadîsi ehl-i re'yin araçlarını kullanmaya sinsice ikna etme tehdidi taşıyordu. Onlar kelâm alanında ehl-i hadîsin doktrinini savunmak amacıyla karmaşık ve anlaşılması güç delillere başvurdular. Onların fıkhu, şeklen naslara, yani Kur'an ve hadîse dayanmakla birlikte, büyük ölçüde kıyası ve ehl-i re'y tarafından geliştirilen diğer metotları da kullanıyorlardı. Ahmed b. Hanbel'in önde gelen muhaliflerince benimsenen ılımlı-akılcı nitelikteki kelâmî görüş ve tavırlar, III. (IX.) yüzyılda Eş'arîler tarafından benimsendi ve ilelebet savunulup geliştirildi. Fıkhu alanında ise hemen hemen tüm müslümanlar ılımlı-akılcı çizgiye geldiler.

Mütevekkil - Allah, Ca'fer b. Mu'az. (132739)

Muktedir - Billah (132077)

Abbasiler (010061)

Christopher Melchert, *Sünnî Düşüncenin Teşekkülü: Din, Yorum, Dindarlık*, derl. terc., Ali Hakan Çavuşoğlu, İstanbul: Klasik Yayınları, 2018. İSAM DN. 278734.

2

MÜTEVEKKİL'DEN MUKTEDİR'E ABBÂSÎ HALİFELERİNİN DİN POLİTİKALARI*

Abbâsî halifelerinin din politikalarını ortaya koymak açısından, onların yaptığı yargı atamalarını incelemek, yalnızca kronolojik tarih kitaplarında yer alan bilgilerle yetinmekten daha iyi bir yöntemdir. Mütevekkil, gelenekçiliği [ehl-i hadîs] yeniden güçlendiren kişi olarak takdim edilmesine karşın, yaptığı yargı atamaları açısından bakıldığında bu kanaati destekleyen veriler oldukça sınırlıdır. Onun ardından gelen Muntasır, Müstafî ve Mu'tez de esas itibariyle pek farklı politikalar izlemediler. Mühtedî'nin politikası ise farklıydı: Hanefî olmayan tüm kadıları görevden aldı ve akılcı [ehl-i re'y] Hanefî el-Hassâfı destekledi. Bu, büyük ölçüde babası Vâsık'ın politikasının yeniden tesis edilmesi demektir. Ancak gölge halife Muvaffak tarafından alaşağı edildi ve izlediği politika çok geçmeden tersine çevrildi. Muvaffak, hadîs ve re'y uçları arasında ortayol niteliği taşıyan bir hukuk sistemini destekliyordu. Bu politika Muvaffak'tan sonra onun halefleri Mu'tazid ve Mu'tasim tarafından sürdürüldü. Bu politikaların bir ürünü olarak klasik hukuk ekolleri [fıkhu mezhepleri] bu politikanın bir ürünü olarak ortaya çıktılar.

* "Religious Policies of the Caliphs from al-Mutawakkil to al-Muqtadir, A.H. 232-295/ A.D. 847-908" (ILS, 3/3, 1996, s. 316-42) adlı makalenin çevirisidir. İlk paragraf, makalenin orijinalindeki "özet" kısmıdır. -çey.-

101-142